

Odderøya har mange kvaliteter. Den er en natur- og kulturperle med lang historie, så vel sivil som militær. En rusletur på kryss og tvers av Odderøya kan gi mange fine opplevelser gjennom hele året. Vi har plukket ut 24 stoppesteder på en rute rundt øya der vi ved hjelp av bilder og tekster beskriver litt av det vi møter på vår vei. Riktig god tur!

Kart over Odderøya: Kristiansand kommune og Bjorvand & Skarpodde.

EN RUSLETUR PÅ ODDERØYA

Inger Johanne og Knut Mæsel

Lokalhistorien omgir oss på alle kanter. Den finnes i våre hjem, i våre aller nærmeste omgivelser og overalt i det miljøet vi tilhører. Og den finnes i vår erindring.

Når man når en viss alder, blir det for de aller fleste av oss både interessant og viktig å finne sine røtter og skaffe seg kunnskap om det som var før oss. Begynner man først å grave i lokalhistorien, er det lett å bli fanget.

Den lokalhistoriske *Rusleturer*-serien fra Kristiansand, som så langt består av elleve bøker, er et resultat av en slik gravevirksomhet. Bøkene tar for seg forskjellige områder i byen, og i hver bok beskriver vi både den gamle historien fra området og den historien som er "vår".

Historien fra vår nære fortid baserer seg i stor grad på intervjuer av mennesker som har vært villige til å dele sine erindringer og sine bilder med oss. Alle bøkene er rikt illustrert.

Rusleturer-serien er et samarbeidsprosjekt mellom vår kunnskapsrike og humørfylte forfattermedarbeider, Jan Henrik Munksgaard, og oss. Derfor var det naturlig for oss å ta utgangspunkt i stoff fra denne bokserien til vår artikkel i dette festskriftet.

Vi har grepet tak i fjorårets bok i serien som har undertittelen *Odderøya*. Den beskriver både øyas historie, natur og kultur på en allsidig og grundig måte. Bakerst i boken finnes det en rusletur med 24 stoppesteder som alle er knyttet til enkle tekster og illustrert med bilder fra nåtiden.

Den rusleturen ligger til grunn for denne artikkelen. Tekstene til de 24 stoppestedene er blitt noe utvidet, og i tillegg til et "dagens" bilde til hvert stoppested, har vi forsøkt å finne gamle bilder som illustrerer Odderøya slik den var tidligere.

Vi håper det utvalget vi har foretatt, vil falle i smak og at flere og flere vil finne glede i å vandre på kryss og tvers av naturperlen Odderøya.

Odderøybroen og brovokterens hus etter 1905. Her ser vi tydelig svingmekanismen til den første broen mellom Kvadraturen og Odderøya. De store steinfundamentene til broen ligger fremdeles i kanalen.
Fotograf ukjent. Eier: Stein Nygaard.

Stopp 1. Odderøybroen og brovokterens hus

I tidligere tider hadde en ferjemann ansvar for transport både av mennesker og varer mellom Gravene og Odderøya. Dette tok slutt da den første Odderøybroen ble bygd av Forsvaret i 1901-02. Broen var en svingbro som ble betjent av en brovokter. Han bodde i et lite hus på Odderøysiden. Senere ble huset bolig for en del offiserfamilier. Dagens betongbro avløste militærbroen som ble bygd i forbindelse med utbyggingen av Silokaia. I november 1936 stod den ferdig, en måned før den aller første amerikabåten la til ved den nye dypvannskaien.

Stopp 2. Kommandantens bolig

Første verdenskrig representerte på mange måter et tidsskille på Odderøya. Før den tid var det sparsomt med overnattingsmuligheter på Odderøya. I tiden rundt første verdenskrig var det en kolossal byggevirksomhet, og fra da av var det vanlig at høyere offiserer og deres familier var bosatt på øya. Det staselige murhuset som ligger like til venstre for innkjøringen til Odderøya, ble bygd i 1918. I mange tiår var huset bolig og kontorer for kommandanten på Odderøya. Murhuset ble i sin tid foreslått som representasjonsbolig for kronprinsparet.

En vaktpost står foran kommandantens bolig på Odderøya en vinterdag på slutten av 1950-tallet.
Fotograf ukjent. Eier: Berit Mikkelsen og Liv Andersen.

Småsalamanderen er egentlig et landdyr som oppsøker dammer og tjern om våren for å formere seg. I parringstiden har salamanderen utviklet flotte farger og "svømmekam" på hale og rygg.
Fotograf: Asbjørn Lie, Agder naturmuseum og botaniske hage.

Stopp 3. Andedammen eller Salamanderdammen

Det hørte i sin tid et stort og velholdt hageanlegg til kommandantens bolig på Odderøya, og den lille andedammen var en del av dette anlegget. Opprinnelig var den et drikkevannsreservoar for festningen, gravd ut på slutten av 1600-tallet. I våre dager omtales dammen gjerne som Salamanderdammen på grunn av den utrydningstruede småsalamanderen som lever i området rundt dammen. Under Quartfestivalen ble det av og til holdt konserter i den såkalte Salamanderparken, på en scene som ble satt opp i området.

Lasarettene sett fra øst på begynnelsen av 1900-tallet. De to store bygningene ble satt opp med laftede tømmervegger, mens pakkhusene ble bygd i bindingsverk. De to lasarettbygningene er synlige over store deler av byen.
Fotograf ukjent. Eier: Kristiansand museum.

Stopp 4. Lasarettbygningene og Krutthuset

Det sirkelformede krutthuset som ble bygd rett før år 1700, er den eldste av bygningene på Lasarettøyen. Det har sammenheng med at de første kanonene som ble satt opp på Odderøya, ble satt opp på denne plassen. Sammen med kanonene på Christiansholm festning dekket disse kanonene innseilingen til Østerhavnen. De gulmalte lasarettbygningene stod ferdig helt i begynnelsen av 1800-tallet og var beregnet på syke sjøfolk som kom inn med skip som skulle i karantenehavn. I mer enn hundre år søkte skip fra Norge, Danmark og Nord-Tyskland karantenehavn ved Odderøya når skipene hadde fått kolera eller andre smittsomme sykdommer om bord. De første tretti årene ble den i praksis brukt av skip fra hele det nord-europeiske området.

Stopp 5. Oppstillingsplassen, appellplassen eller paradeplassen, også kalt Grusbanen, Flaten eller Plenen

Det er ikke mange flate partier på Odderøya. Den store plenen har gjennom tidene hatt mange navn. Flere av dem forteller både om sivil og militær bruk. Plassen var velegnet til militære oppstillinger. Gjennom tidene har det her foregått en rekke seremonielle handlinger, blant annet den årlige bekransningen av minnesmerket over Odderøyas falne den 9. april 1940. Minnesmerket stod i mange år på paradeplassen, men ble i 2007 flyttet til toppen av Odderøya.

Minnestøtten over de åtte som falt på Odderøya den 9. april 1940 stod helt frem til 2007 på paradeplassen. Den 8. mai 1985 var det 40 år siden "freden brøt ut", og dette ble markert med parade og blomsternedleggelse ved minnestøtten. Fotograf ukjent. Eier: Kåre Steinsland.

Noen av de norske soldatene som ble tatt til fange etter kampene den 9. april 1940, utenfor sykestua på Odderøya. Fotograf ukjent. Eier: Bjørn Furuborg.

Stopp 6. Sykestua

Bygningen ble oppført i 1917 og brukt som militært sykehus gjennom mange tiår. Den 9. april 1940 skjedde det en ulykke utenfor sykestua. Da de tyske marinefartøylene slapp inn på indre havn, la motortorpedobåter til ved Silokaia. De tyske soldatene stormet opp fjellsiden og kom hurtig opp mot sykestua hvor flere norske soldater befant seg. Tyskerne kommanderte at alle norske skulle strekke hendene i været. I den påfølgende forvirringen ble det kastet en granat som drepte sanitetsløytnant Jens Edvard Jensen Lanes.

Stopp 7. Peisestueområdet

På dette området stod det tidligere en bygning som mange kristiansandere hadde et nært forhold til, nemlig Peisestuen. Bygningen stod ferdig i 1895 og ble bygd av Kristiansand og Opland Turistforening. Peisestuen ble straks byens utfarts- og forlystelsessted, og helt frem til krigsutbruddet var det servering, dans og underholdning der. Ved store anledninger kunne det samle seg 2000 mennesker i dette området. I februar 1945 ble to tyskere henrettet av sine egne ved Peisestuen. Bygningen ble solgt i 1971 og står i dag som hytte på Gautestad.

Som bildet viser, var det et yrende folkeliv både på og rundt Peisestuen på gode sommerdager eller når det var spesielle arrangementer der ute. Bildet er tatt tidlig på 1900-tallet, og vi skjønner at både sivile og militære benyttet de anledningene som bød seg til å nyte livet i det fri på Odderøya. Fotograf ukjent. Eier: Kristiansand museum.

Et tysk bombefly fotografere lasteskipet "Seattle" den 9. april 1940 etter at det er truffet av granater fra Vestre batteri på Odderøya. Fotograf ukjent. Eier: Bildearkivet ECPA, Paris.

Stopp 8. Vestre batteri

Den tyske frakteskuten "Seattle" lå for anker utenfor Oksøy fyr den 8. april 1940. Om morgenen den 9. april lettet "Seattle" anker og styrte mot innseilingen til byen samtidig som krigsskipene startet angrepet. Da kanonene på Odderøya skjøt, prøvde "Seattle" å dreie av mot Risholmene ved Flekkerøy. Vestre batteri som var utstyrt med to 15 cm kanoner, fyrte av en serie skudd som traff skipet og satte det i brann før det sank i Korsvikfjorden. Kanonstillingen er et flott utsiktspunkt. Ankeret til frakteskuten "Seattle" står i dag på stedet.

Odderøya fyr i mai 1945. Etter krigsutbruddet i 1939 ble malere satt til å kamuflasjemale fyrene langs sørlandskysten. Fotograf ukjent. Eier: Hans Jakob Jakobsen.

Stopp 9. Odderøya fyr

Det aller første fyret på Odderøya ble tent samtidig med Oksøy fyr i 1832. I 1874 ble det første lille fyret revet og erstattet av den vernede fyrbygningen vi ser i dag. Fyrbygningen er oppført i tre, og lyktehuset er bygd inn i gavlen. Tåkeklokken henger i en galge av betong. Dette tåkeklokkeanlegget er det eneste som er bevart i Vest-Agder. I tillegg til selve fyrbygningen består fyranlegget av et maskinhus med en liten leilighet, et bryggerhus, en oljebod og et naust. Fyret var i drift til 1984. Det ble erstattet av den moderne fyrlykten på nedsiden av Odderøya fyr.

Da ammunisjonslageret på Odderøya eksploderte den 9. april 1940, ble det store skader på flere bygninger. Skadene ble enten forårsaket av granater fra de tyske krigsskipene eller av lufttrykket da ammunisjonslageret eksploderte. Fotograf ukjent. Eier: Kapitanleutnant Michaelsen.

Stopp 10. Kinoen og det gamle ammunisjonslageret

Murbygningen på venstre side av veien ble bygd ca. 1918 som underoffisersmesse med kjøkken i kjelleren. Etter krigen ble bygningen brukt som kinosal for soldatene på Odderøya. Den store, røde lagerbygningen på den andre siden av veien markerer stedet hvor ammunisjonslageret var den 9. april 1940. Ammunisjonslageret ble truffet av bomber fra tyske Heinkel bombefly, og etter en voldsom eksplosjon tok det fyr i skogen rundt mens granater stadig eksploderte. Under krigen bygde tyskerne den røde bygningen som står der i dag og brukte den som lager.

En 10,5 cm kanon på Mellombatteriet like etter andre verdenskrig. Fotograf ukjent. Eier: Kåre Steinsland.

Stopp 11. Mellombatteriet

Etter at Odderøy festning ble nedlagt i 1872, ble de gamle anleggene stående og forfalle. Forsvarskommisjonen av 1891 bestemte imidlertid at forsvarsverkene på Odderøya skulle oppjusteres. De første arbeidene begynte i 1895, og alt skyts på Odderøya var på plass til overlevering den 7. mai 1904. Mellombatteriet som ble bygd i perioden 1902-04, bestod av to 15 cm kanoner. Etter krigen var batteriet operativt med to 10,5 cm kanoner. Det står nå to 10,5 cm museumskanoner i stillingene.

Hovedkommandoplassen på Odderøya ble bygd av entreprenørfirmaet Høyer-Ellefsen A/S i 1913-14 og kostet 8 600 kroner. Fotograf ukjent. Eier: Bjørn Furuborg.

Stopp 12.

Hovedkommandoplassen eller Utkik

Helt på toppen av Odderøya ligger hovedkommandoplassen. Stedet bar i tidligere tider navnet Utkik. Hovedkommandoplassen, som ble bygd i 1913-14, var et meget moderne anlegg for sin tid. Faktisk var den så moderne at den kom til å danne mønster for liknende kommandosentraler i årene som fulgte. Hovedkommandosentralen var utstyrt med rikstelefon, og det var direkte linjer som gav forbindelse til alle festningens batterier. Den var til og med utstyrt slik at en kunne styre lyskasterne direkte fra kommandoplassen, noe som var helt nytt. Den 9. april 1940 ledet oberstløytnant Fosby sine mannskaper fra denne hovedkommandoplassen.

Viljebakken i 2012. Fotograf: Mæsel.

Stopp 13. Viljebakken

Bakken som fører fra toppen av Odderøya og ned til Søndre batteri, kalles gjerne Viljebakken. Tidlig på 1960-tallet ble det laget en rundløype der en utnyttet terrenget på Odderøya. Løypa startet fra kasernene oppe på toppen av øya, fortsatte nedover mot vaktbua, for så å følge stiene på østsiden til Sydspissen.

Så gjaldt det å ha krefter igjen slik at en kunne forsere Viljebakken opp mot toppen og komme seg videre tilbake til kasernen. Soldatene trente rett som det var i denne terrengløypa. Av og til ble det avholdt konkurranser der, i den såkalte "Ukas løype". Det var de militære mannskapene som fant på navnet Viljebakken.

Slik så den tidligere vollmesterboligen på sydspissen av Odderøya ut i 1997, før Odderøyas Venner tok fatt på oppussingen. Huset bar da sterkt preg av forfall. Men allerede i pinsen 1999 kunne formann Erik Jortveit (t.v), Kåre Steinsland (t.h) og deres gode medhjelpere åpne byens nye utendørs søndagskafé.
Fotograf ukjent. Eier: Kjell Røste Fossen.

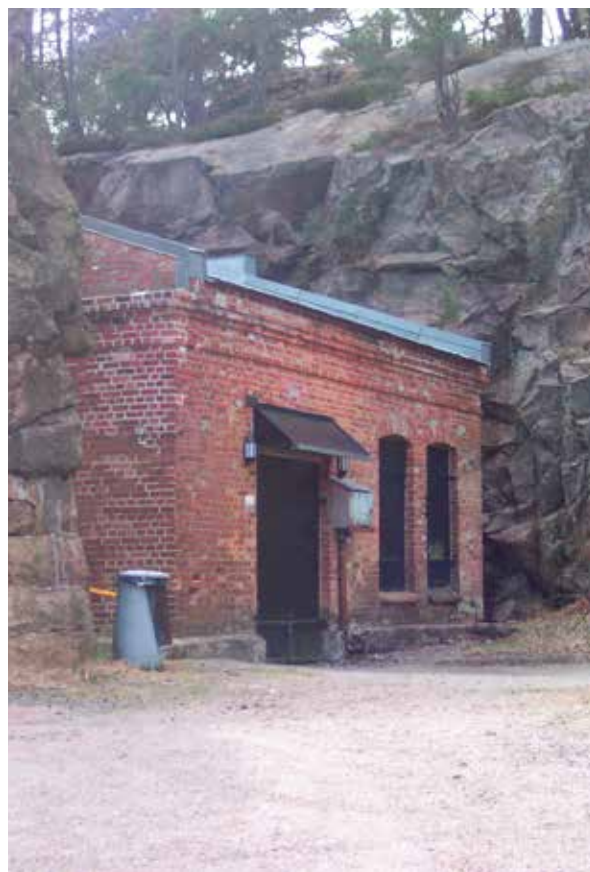
Stopp 14. Søndre batteri, sydspissen, vollmesterboligen, vaktmannsboligen, kaféen eller vaffelbua

Stedet med de mange navn er et veldig populært stoppested for turgåere hver søndag formiddag, så godt som året rundt. Bygningen er opprinnelig en gammel vollmesterbolig. Vollmesteren hadde ansvar for bygningsmassen innenfor det militære området. Gjennom årene har bygningen huset flere familier. På slutten av 1990-tallet var huset

svært forfallent. Men i løpet av kort tid sørget medlemmer av Odderøyas Venner for å pusse det opp, med god støtte fra Haandverkerforeningen. Siden 1999 har Odderøyas Venner servert nystekte vafler og rykende varm kaffe til fornøyde turgåere. Det er mulig å leie huset til private arrangementer. Ved siden av kaféen ligger det et gammelt krutthuset. Krutthuset var i bruk fra 1853 til 1872 da festningene på Odderøya ble midlertidig nedlagt.

Stopp 15. Maskinstasjonen og tjernet

Maskinstasjonen ble anlagt i 1902-03. Den sørget for strøm til lyskasterne på øya og til hovedkommandoplassen på toppen. Den 9. april 1940 ble maskinist Wilhelm Rosenvold drept av granatsplinter som traff maskinstasjonen. Tjernet var opprinnelig et myrområde, men da maskinstasjonen ble bygd, ble det behov for vann. Det ble derfor laget en brønn i myra. På grunn av for lite tilsig av vann i tørkeperioder, ble det laget en demning i sydenden. Trerør førte vannet ned til stasjonen.

Det var i utgangspunktet lyskasterne med diameter på 110 cm som ble styrt fra hovedkommandoplassen på festningen. På bildet ser vi en 60 cm lyskaster som ble brukt av luftvernet på en øvelse like etter krigen.
Fotograf: Kåre Steinsland.

Østre brakke i 2012. Brakken disponeres av Odderøyas Venner.
Fotograf: Mæsel.

Stopp 16. Østre brakke og Odderøyas Venner

Denne brakken som ble bygd av tyskerne, ble i tiden etter krigen brukt til innkvartering av soldater. I lange perioder kunne det bo en hel tropp på førti mann i lokalene. Leilighetsvis kunne også brakken huse et par befalingsmenn. I dag disponeres brakken av Odderøyas Venner. Venneforeningen ønsker å ivareta de kulturelle og geografiske særtrekk som Odderøya innehar i dag og bevare øyas historie. Området skal være

fritt for alle, og det skal være et sted der livsgleden dominerer. Odderøyas Venner arbeider også med å ivareta øyas grønne områder og utvikle den stedege fauna og flora. I tillegg ønsker de å være en ressursgruppe som offentlige myndigheter og andre kan forholde seg til og samarbeide med. Østre brakke leies ut til private arrangementer gjennom Odderøyas Venner.

Kjerregårdsbukten i den perioden da Skyteskolen hadde et båthus på muren som omsluttet den tidligere kolerakirkegården. I forgrunnen ser vi den gamle steinbryggen som hadde betegnelsen Daumannsbryggen.
Fotograf: Avisen Sørlandet.

Stopp 17. Kjerregårdsbukten

I karanteneperioden som omfattet hele 1800-tallet, var det kirkegård i Kjerregårdsbukten. Den var beregnet på sjøfolk som døde av kolera eller andre smittsomme sykdommer på lasarettet eller om bord på skipene i karantenehavnen. De døde ble bragt inn til Daumannsbryggen og begravd innenfor den lave steinmuren. Det ble benyttet store mengder ulesket kalk ved disse begravelsene slik at likene raskest mulig skulle bli tilintetgjort. Angsten for smittefare var stor. I 1958 satte Skyteskolen for Kystartilleriet opp et stort, rødmalt båthus på det området som hadde vært kirkegård. Båthuset ble revet i forbindelse med markeringen av Kulturminneåret i 1997.

Stopp 18. Idrettsplassen eller Odderøya stadion, senere Odderøya amfi

I 1954 begynte arbeidet med å lage en idrettsplass på Odderøya. Det var en vernepliktig soldat som var ingeniør for prosjektet, og så ble soldatene satt i arbeid. Da den var ferdig, var den 45 meter bred og 90 meter lang. Både soldater og beboere på øya brukte idrettsplassen flittig. I mai 1945 ble fire tyskere henrettet av sine egne på denne plassen. En stor del av konsertene under Quartfestivalen ble avviklet her. I 2007 ble plassen omdøpt til Odderøya Amfi etter en større ombygging. Utenfor gjerdet på østsiden av plassen lå Speiderhytta, en gammel vaktstue som ble benyttet av speiderne fra 1928 og frem mot krigsutbruddet.

Det som i 2012 er Odderøya amfi, var tidligere en del av gårdsbruket på Odderøya. Etter hvert ble det flate partiet overtatt av det militære. Her øves soldatene i "instruksjonsmessig graving av skyttergraver".
Fotograf ukjent. Eier: Kåre Steinsland.

Det er fremdeles mulig å se spor etter den frodige hagen som omgav den tidligere vollmesterboligen som i 2012 omtales som Artpilot-bygningen.
Fotograf ukjent. Eier: Liv Thon Vigebo.

Stopp 19. Vollmesterboligen eller Artpilot-bygningen

Vollmesterboligen som i dag gjerne omtales som Artpilot-bygningen etter firmaet som holder til der, ble reist i 1920. Vollmester er en gammel tjenestestilling i forsvaret. Vollmesteren hadde ansvaret for vedlikehold og reparasjoner av alle bygninger og militære installasjoner. Til vollmesterboligen hørte det en stor, frodig og fristende hage med mange frukttrær. Denne boligen ble satt opp i den perioden da daværende kaptein og distriktsingeniør Jens Schelderup Hertzberg arbeidet med planlegging og utbygging av festningsverkene på Odderøya.

Karanteneinspektørens hus på Odderøya rundt år 1900. Det lå omtrent der idrettshallen ligger i 2012. Den siste karanteneinspektøren bodde i boligen frem til 1914.
Fotograf: August Abrahamson. Eier: Kristiansand museum.

Stopp 20. Idrettshallen

Idrettshallen på Odderøya ble bygd i perioden 1986–87. Da den stod ferdig, dekket den et stort aktivitetsbehov for soldatene på øya. I de senere årene har idrettshallen vært brukt både som gymnastikksal for skoleklasser, som treningshall for noen av byens idrettsklubber og som ramme rundt konserter og utstillinger. I 2011 ble fasaden på bygget utsmykket med et stort mosaikkmaleri. Det var en gave fra byen Rajshahi, Kristiansands vennskapsby i Bangladesh.

Dette vakre bildet er tatt fra Odderøya og innover mot byen. Midt i bildet troner bygningene på Lasarethøyden, og under høyden ligger karanteneinspektørens hus med stort uthus. Nede til høyre ser vi Karantenebukten som i våre dager kalles Bendiksbukta etter den siste karanteneinspektøren, Gustav Adolph Benneche. Fotograf ukjent. Eier: Kristiansand museum.

Stopp 21. Karantenemuren og Bendiksbukta

Den flotte steinmuren som en kan følge et godt stykke på østsiden av Odderøya, ble bygd som vern rundt Lasarethøyden tidlig på 1800-tallet. Karantenemuren har vært delvis ødelagt, men er i den senere tid blitt flott restaurert, med Odderøyas Venner som en viktig pådriver. Bukten nedenfor idrettshallen kalles i dag Bendiksbukta etter den siste karanteneinspektøren på Odderøya, Gustav Adolph Benneche. Helt frem til 1914 bodde han med sin familie i et stort, gulmalt hus som lå omtrent der idrettshallen ligger i dag. Huset hadde utsikt mot "Benneches bukt" som på folkemunne altså er blitt til Bendiksbukta.

Kajakkpadlere på 1930-tallet. Fotograf ukjent. Eier: Arnfinn Egilstad.

Stopp 22. Kajakklubbens klubbhus

Kristiansand Kajakklubb ble stiftet i 1936. Med på stiftelsesmøtet var blant andre Arnfinn Egilstad, Dagny Lund og Jørgen Arnold Jensen. Klubben hadde tilholdssted i en gammel sjøbod i Nodeviga hvor de kunne stikke kajakkene ned i kjelleren. Etter en lang pause ble klubben reaktivert i 1967 i en sjøbod innenfor Fantholmen. Men så kom tilbudet om å bygge nytt i Nodeviga, og etter en voldsom dugnadsinnsats stod det nye klubbhuset ferdig der i 1969.

Sommeraktivitet i Lille Nodeviga på 1950-tallet. Den bynære badestranden var på den tiden et yndet utfartsmål for både små og store kristiansandere.
Fotograf: Dagfinn Pettersen.

Stopp 23. Lille Nodeviga

Dette området var en mye besøkt badeplass på 1950- og 60-tallet, mens vannet ennå var rent og klart. Forurensning fra bedrifter i området satte en stopper for denne aktiviteten i noen tiår. I 2012 ble det avduket en skulptur av de svenske kunstnerne Annika Oskarsson og Thomas Nordström ytterst på odden mellom Lille og Store Nodeviga. Skulpturen har tittelen ”16 hav och 64 skepp”. Skulpturen er utformet som et fyrtårn og består av en kropp i rustfritt stål og en lykt i laminert glass. Initiativtaker og viktig bidragsyter til sjøfartsmonumentet var Christianssands Sjømandsforening som på denne måten ønsket å markere sitt 150-årsjubileum samme år.

Nodeviga i år 1930. Det er trangt om plassen i båthavnen. Legg merke til broen mellom bryggene til venstre. På samme side ses den gamle svingbroen over Gravenekanalene.
Fotograf ukjent. Eier: Ingrid Wirsching.

Stopp 24. Store Nodeviga

Området var trelasthavn helt fra begynnelsen av 1700-tallet. Først i 1916 kom Nodeviga småbåthavn med plass for mindre seil- og motorbåter. Verkstedet i Nodeviga ble startet i 1920-årene. Sjøsport Service A/S etablerte seg i 1981 med reparasjon og vedlikehold av båter. En tyskerbrakke i Nodeviga ble innredet til klubbhus for Christianssands Seilforening i 1947. Fotballklubben Donn brukte bygningen som klubbhus fra 1958 inntil Kristiansand Motorbåtklubb kjøpte den i 1978.

Alle “dagens bilder” som ikke er merket med annen fotograf, er tatt av forfatterne den 29. mars 2012.

